

ARTISTES I ARTESANS A GIRONA (SEGLES XVI-XVII): UNA APROXIMACIÓ SOCIOLÒGICA

GEMMA DOMÈNECH CASADEVALL

La historiografia clàssica ha convertit els segles XVI i XVII de la nostra història en una etapa fosca, també pel que fa a la producció artística. Han contribuït a crear aquest tòpic de decadència o crisi factors externs, com la important destrucció soferta pel patrimoni artístic d'aquest període, però també factors interns, com l'especial idiosincràcia de les produccions, fruit d'unes condicions socio-culturals i polítiques determinades i particulars.

El redescobriment de la nostra època moderna –impulsada ja fa unes dècades per Jaume Vicens Vives i Pierre Vilar, tot i que circumscrit al camp de la història política i econòmica– ha estimulat l'interès dels estudiosos, també en el camp de la història de l'art. En concret, tenim prou informació per intentar una nova valoració del període que, manllevant la categoria historiogràfica imposada en altres regions europees, denominen Renaixement català. Contribucions com les de J. R. Triadó, J. Garriga, M. Carbonell, J. Bosch i D. Santamaria¹, entre d'altres, han fet possible no tan sols un canvi en la percepció general de l'època estudiada –fins no fa gaire valorada més des del desconeixement que des de l'anàlisi i la recerca²– sinó també situar els estudis d'aquest període en el camí de la normalització.

¹- J. R. Triadó, *L'Època del Barroc s.XVII-XVIII, Història de l'Art Català, vol. V*, Barcelona, 1984; J. Garriga, *L'Època del Renaixement s. XVI, Història de l'Art Català, vol. IV*, Barcelona, 1986; M. Carbonell, *L'Arquitectura Classicista a Catalunya (1545-1659)*, Tesi de doctorat (inèdita), Universitat de Barcelona, 1989; J. Bosch, *Els Agustí Pujol i l'escultura a la Catalunya del seu temps*, Tesi de doctorat (inèdita), Universitat de Barcelona, 1994; D. Santamaria, *L'Art a Girona, 1600-1615. Recerca documental i estudi analític*, Tesi de Llicenciatura (inèdita), Universitat de Barcelona, 1989.

²- Tal com denunciava J. Garriga a "L'art cincentista català i l'època del Renaixement: Una reflexió" a *Revista de Catalunya*, núm.13, Barcelona 1987, pàg. 118.

Una de les vies d'aproximació al període, deixant de banda l'anàlisi de la producció artística, són les fonts documentals, que ens posen en contacte amb el marc històric i social que va generar les obres. L'estudi documental exigeix el buidat exhaustiu de testaments, inventaris i encants dels artistes, entre 1525-1690/1700: mestres de cases, picapedrers, fusters, escultors, pintors i dauradors. En el nostre cas particular, els documents provenen de les onze notaries en què es trobava dividida la ciutat de Girona i que avui dia es conserven a l'Arxiu Històric de Girona³.

L'anàlisi d'aquesta documentació pretén dibuixar el perfil d'artesà que treballa i viu a Girona als segles XVI i XVII, considerant-ne la procedència geogràfica, el nivell econòmic i social, la formació cultural, etc... Des del primer moment, però, s'obvien els aspectes referits a la filiació devota i a l'organització laboral d'aquests mestres, només restituïbles amb l'ús d'altres fonts.

MESTRES DE CASES I PICAPEDRERS

El grup d'artesans més nombrós és el dels professionals de la construcció; en total, 302 mestres de cases i picapedrers. Una tercera part (106) els coneixem pel seu testament i/o inventari; d'altres (83) apareixen citats en testaments i inventaris de familiars; la resta (113) es poden identificar gràcies a documentació complementària (compres i vendes, etc.).

ESPECIALITZACIÓ PROFESSIONAL

D'aquests 302 mestres localitzats: el 62% (188) es defineixen com a mestres de cases, el 32% (97), com a picapedrers, el 3% (9), com a joves mestres de cases, poc més de l'1% (4), com a joves picapedrers, tres mestres es consideren alhora mestres de cases i picapedrers (representen l'1%) i en un únic cas apareix un aprenent de mestre de cases (representa un 0'33%).

³.- Han estat buidats els següents fonts de testaments, inventaris i encants de l'Arxiu Històric de Girona (a partir d'ara, AHG): a la Notaria-1 entre G. Barrot i J. Silvestre; a la Notaria-2 entre J. Guilana i J. Nato; a la Notaria-3 entre A. Arnau i R. Vila; a la Notaria-4 entre P. Agustí i D. Puig; a la N-5 entre B. Abric i F. Padres; a la Notaria-6 entre D. Ombert i I. Gaubert; entre F. Andreu i J. Andreu a la N-7; a la Notaria-8 de B. Torallas a P. Roselló; a la Notaria-9 entre A. Renart i S. Regordera; a la N-10 entre M. Garbi i F. Garriga, major, i entre els notaris Joan Gonech i Damià Bosch a la notaria-11.

La diferenciació entre mestre de cases i jove mestre de cases respon a un grau diferent dins de l'organització de la feina i té conseqüències en la seva retribució. Els joves mestres serien aquells o que, havent superat el període d'aprenentatge, estan pendents d'examinar-se, o que, havent-ho fet, han de treballar quatre anys en aquesta condició d'ajudants abans d'esdevenir mestres. Els joves, per tant, no poden encarregar, administrar o dirigir les obres⁴.

Quan analitza la figura del mestre de cases a la ciutat de Barcelona, Marià Carbonell, que es basa en les ordinacions gremials de 1470 i de 1500, explica que els mestres tenien la facultat d'usar paleta, diferenciant-se així dels manobres, que només podien construir pous i forns domèstics, reparar sostres, netejar i adobar bastides, treure enderrocs, netejar conductes d'aigua..., però mai usar paleta. Els picapedrers col·laboraven en tasques menors de la construcció de l'edifici, per exemple, fent els fonaments⁵.

Entre la documentació examinada apareixen testimonis que ens aproximen a la realitat laboral d'alguns d'aquests mestres. Jaume Mir, mestre de cases de Girona, deixa a la seva dona "*la casa que jo tinch y possehesch en lo carrer de la Rosa [de Girona] ab tots los bens mobles (...) lo us de fruyt de la casa forn de cals y pedrera que jo tinh en lo carrer de Pedret.*" i als seus fills i gendres "*...deix y llego y ab lo pnt conecdesch llicencia y facultat (...) que pugan. Y quiscu de ells puga arrencar y pendre la pedra que los aparexerà de la dita pedrera (...) liberament sens impediment algu no obstant lo llegat.*"⁶; per tant, el cas d'un mestre que a més de treballar en l'ofici propi té un forn i una pedrera. O el cas de Francesc Puig, mestre de cases i ciutadà de Barcelona, que ocupa el càrrec de "*impressari de las fortificacions de la majestat en la present ciutat de Gerona*"⁷.

⁴- M. Carbonell op. cit., 1989

⁵- Vegeu J. Domenge "Entorn als oficis artístics de Mallorca. Una aproximació als treballs i ocupacions dels artistes medievals" *IX Jornades d'Estudis Històrics Locals. La manufactura urbana i els menestrals (ss. XIII-XVI)*, Palma, 1990, pp. 385-386.

⁶- AHG, Girona-8, P. Rosselló "4rt. Llibre de Testaments" 1676-1697, vol. 582. 1697, 25-març; Jaume Mir.

⁷- AHG, Girona-8, P. Roselló, "3er. Llibre de Testaments" 1674-1687, vol. 581. 1685, 23-abril; Francesc Puig.

ORÍGEN GEOGRÀFIC

Per tractar aquest punt hem dividit els gairebé dos segles estudiats en tres períodes, usant les dates emblemàtiques de l'acabament del Concili de Trento (1563) i de la Guerra dels Segadors (1640). Prescindint dels 113 individus que apareixen en documents d'altres mestres perquè en cap cas s'especifica el seu origen.

Més de la meitat dels 189 mestres analitzats han estat localitzats en documents datats entre 1563-1640, una tercera part en testaments i/o inventaris d'entre 1640 i 1700, i el 13% restant en el període 1525-1563.

Dels vint-i-cinc mestres localitzats en el primer període: la meitat (el 52%) són de Girona, el 20% provenen del regne de França (5), un mestre es declara flamenc de naixement (representa el 4%), un altre prové de terres del mateix bisbat de Girona i del 20% restant no coneixem aquesta dada. Dels 101 mestres documentats entre 1563 i 1640: el 46% són originaris de Girona, el 26%, del regne de França; el 14%, de pobles propers a Girona i que pertanyen al mateix bisbat; gairebé el 2%, d'altres ciutats de Catalunya (Barcelona i Vic); i el 12% restant no fan referència al seu lloc d'origen. Gairebé el 59% dels 63 mestres localitzats a la segona meitat del XVII són de Girona, el 21% provenen de França, el 6%, de pobles del bisbat de Girona, dos mestres són de Barcelona (representen el 3%), i els set mestres restants no donen a conèixer aquesta dada.

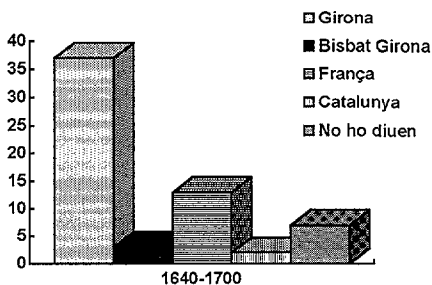
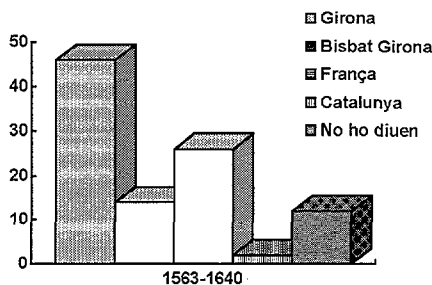
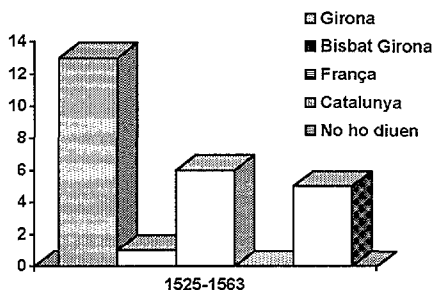
Deixant de banda els 24 mestres dels qui no coneixem l'origen, podem assegurar que gairebé la meitat (el 43%) dels mestres que treballen a la ciutat de Girona al llarg dels segles XVI i XVII no en són originaris. La presència forània és especialment important en els dos primers períodes: el 50% i el 47% respectivament, davant el 33'9% del darrer període. Aquest fenomen no és excepcional, sinó que coincideix amb les importants migracions que varen rebre les ciutats catalanes al llarg del s. XVI⁸. En el cas de la ciutat de Girona, estudiat per Narcís Castells⁹, la immigració fou protegida pels Jurats amb la concessió de franqueses fiscals als nous pobladors, entre 1473 i 1577, que

8.-Vegeu: N. Sales: *Els segles de la decadència s. XVI-XVIII*, Història de Catalunya (dir. P. Vilar), vol. IV, Barcelona 1991; pàg. 103-113.

9.-Narcís Castells "Els moviments migratoris en la Catalunya moderna: el cas de la immigració envers la ciutat de Girona (1473-1576)" a *Actes del Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*. Barcelona 17-21 de desembre de 1984; pàg. 65-73.

ARTISTES I ARTESANS A GIRONA (SEGLES XVI-XVII): UNA APROXIMACIÓ SOCIOLÒGICA

s'instal·laven amb la seva família per un període mínim de quatre anys. Aquest autor fa notar, considerant l'important nombre de contraents foranis documentats entre els anys 1583-1601 en els registres parroquials, que amb l'acabament d'aquest tipus de concessions (1577) no s'estronca l'arribada de forasters —com també es desprèn de les nostres dades—, si bé en canvia el perfil: a partir del darrer quart del segle XVI arriben sobretot individus sols, que no es podien beneficiar de les franqueses.

En tots tres períodes, el contingent més important de forasters prové de França, amb una mitjana del 63% per a tots dos segles, i es fa palès el predomini dels occitans¹⁰. Dels 43 mestres francesos localitzats, coneixem l'origen concret del 70%: el 27% provenen del bisbat de Saint-Flor; el 20%, del de Tula; el 13%, del de Claramont; el 10%, del de Lorena; el 6%, del de Cahors; la resta, de Narbona, Meri, Rila, Tera, Llemotges, Montpeller i Crous. El segon lloc l'ocupen els mestres arribats de terres del mateix bisbat de Girona, amb quasi el 30%. Estan encapçalats pels originaris de la comarca del Gironès (el 40%), seguits pels del Baix Empordà (el 21%), l'Alt Empordà (el 16%), la Selva (el 16%) i el Pla de l'Estany (el 10'5%)¹¹. Completen el quadre els mestres vinguts d'altres terres del Principat de Catalunya (bisbats de Barcelona i Vic), que representen un 6% del total, aproximadament.

FORMACIÓ I CULTURA

Un dels aspectes menys coneguts dels mestres dels segles XVI i XVII és la formació que se'ls exigia per a desenvolupar el seu ofici i alhora la cultura «artística» de què gaudien (tractats d'arquitectura que coneixien...). Aquesta anàlisi cal dur-la a terme a partir dels inventaris i encants, però sobretot de les normes que regulaven el gremi.

Aquest segon punt, en el cas de Girona no ha estat estudiat, però podem apropar-nos-hi mitjançant les recerques de Marià Carbonell¹² per a la ciutat de Barcelona. L'aprenentatge de l'ofici començava entorn dels 10-15 anys de la mà d'un mestre local i tenia una durada de tres anys i mig, durant els quals l'aprenent vivia i servia a casa del mestre. Aquest li proporcionava allotjament, menjar i una petita quantitat de diners, a canvi del seu treball i els diners del seu sou. Superat aquest període, el jove mestre o fadrí era inscrit a la confraria, i durant quatre anys havia d'exercir com a tal. Després, per convertir-se en mestre, havia de superar un examen —a Barcelona s'exigeix d'ençà de les ordinations afegides pel gremi el 1455—, que podia tenir lloc al principi, durant o

¹⁰.- Predomini assenyalat també per N. Sales, op. cit. pàg. 107-109.

¹¹.- Aquest predomini dels vinguts del mateix Gironès i del Baix Empordà, ja havia estat constatat —per al període 1473-1577— per Narcís Castells. N. Castells, op. cit., pàg. 70-71.

¹².- M. Carbonell, op. cit.

acabat el període com a jove. Els joves mestres ja no viuen a casa del mestre, fan la mateixa feina que els mestres, i els examinats cobren el mateix que els mestres. Carbonell remarca el caire mecànic i repetitiu de l'aprenentatge instituit pel gremi i la impressió d'una "*cultura artística (...) més aviat escassa*" entre aquest col·lectiu.

L'anàlisi dels 18 inventaris localitzats –8 corresponen a mestres de cases, 4 a picapedrers i 6 a vídues de mestre–, posa de manifest una fonamentació completament mecànica de l'ofici, amb excepcions, com les de Joan Dalta, picapedrer, que poseeix "*una sors de plans...*"¹³; Joan Soler, mestre de cases de Cartellà, que té "*un llibre de trasas*" i la vídua de Joamis Tallal, mestre de cases de Girona una "*caxeta dolenta ab son pany y clau plena de llibras y scriptures y altres coses de scriure...*" i un "*patro de fusta...*" que configuren els únics indicis d'una base teòrica entre els mestres de cases i picapedrers gironins. Però no només cal senyalar l'absència de tractats d'arquitectura, estampes i traces, sinó fins i tot remarcar casos com els de Jaume Ribot i Joan Duran, tots dos mestres de cases, que en els seus respectius testaments declaren no saber escriure i per tant –tot i ser poc significatiu el percentatge que representen, l'1%– ens desvetllen una realitat que podria fer-se extensible a més casos i que impossibilitaria qualsevol aprenentatge de tipus «*intel·lectual*».

Cal no oblidar, però, notícies com l'aportada per Marià Carbonell referint-se a Llätzer Cisterna –un dels mestres que hem localitzat a l'AHG– com un dels mestres que coneixien el tractat de Vignola, per unes notes fetes a la traça de la façana de Sant Feliu de Girona (obra realitzada amb Felip Regí, Joan Jausí i Onofre Fuster el 1610), que així ho demostren¹⁴.

POSICIÓ SOCIO-ECONÒMICA

La consideració social de què gaudien aquests mestres era exactament igual a la dels practicants de qualsevol altre ofici manual –Carbonell¹⁵ recor-

¹³.- Totes les cites documentals que apareixeran, procedeixen dels fons citats a la nota (3), i no seran especificats excepte en casos considerats remarcables.

¹⁴.- "*alguns detalls s'havien de fer conforme «està en Vinyoles en l'ordre corintio» senyal que coneixia bé el tractat italià*" M. Carbonell op. cit. pàg. 126.

¹⁵.- M. Carbonell, op. cit. pàg. 106.

da la poca incidència que aquest col·lectiu tenia en l'estructura del poder municipal i la nul·la representació en altres òrgans de poder.

Les notícies que apareixen en els testaments i inventaris (dot aportat per la dona al matrimoni, propietats que deixen en el moment de morir, censals que cobren, lloc de la sepultura... –si bé aquest darrer aspecte, juntament amb la quantitat de misses deixades, entronca amb l'aspecte pietós, que no està tractat en aquest treball...) permeten entreveure quina era la situació econòmica dels membres d'aquest col·lectiu. Mentre que només dos mestres cobren censals (el 1'8%), dels 33 mestres que parlen del lloc on viuen, el 69'7% viuen en casa pròpia i la resta a casa d'altres persones/institucions. Entre els que tenen casa en propietat, el 78% en tenen una i el 21% més d'una. I únicament el 18% dels 65 mestres que ens donen a conèixer el seu lloc d'enterrament demanen –o poden pagar– que es faci en l'interior d'una església, davant el 81% restant que disposen que es faci en els diferents cementiris. De les 13 vídues i/o mullers que fan referència al seu lloc d'enterrament, només dues demanen que es faci a l'interior d'una església i el 84% restant disposen que es faci en un cementiri.

Amb aquestes dades constatem que la situació econòmica d'aquests mestres si bé no era excepcional tampoc no era dolenta. Però cal rebutjar la idea d'un nivell econòmic homogeni per a tot el grup, i així ho demostren testimonis tan contraposats com el del mestre de cases Pere Camps, que demana que després de la seva mort tot sigui venut en públic encant per poder pagar els deutes contrets¹⁶. I el de l'inventari d'Anna Soler, vídua de mestre de cases, on apareixen vuit anells d'or (cinc de les quals duen pedres) unes arracades, una creu d'or amb pedra, disset quadres (cinc són de pageses, per tant no només pintura amb valor devocional), quatre imatges de “*bulto*”, molts objectes de plata i molta roba de casa¹⁷.

Diferències reafirmades a l'analitzar un dels principals indicadors d'aquest nivell econòmic, el dot rebut de la dona en el casament. Dels 78 mestres coneguts pel seu propi testament i/o inventari que sembla que estaven casats, coneixem l'import d'aquest dot en el 41% dels casos. Aquest en el segle XVI va des del cas d'Antoni Grimalt, mestre de cases de Girona que no va rebre res

¹⁶.-AHG, Girona-3, J. Subirà “2on. Llibre de Testaments” 1562-71, vol. 316, fol. 83. 1564, 22-juliol; Pere Camps.

¹⁷.-AHG, G-2, Vinyoles “Llibre d'inventaris” 1651-59, vol. 890. 1658, 8-març; Anna Soler.

com a dot al casar-se amb Antiga, a les 100 lliures rebudes per Antoni Vaguer, picapedrer de Girona; passant pels 10 casos de dots inferiors a 50 lliures, els dos de 50 lliures i dos més que les varen superar sense arribar a les 100 lliures. En el segle XVII, si bé en conjunt l'import dels dots substancialment és superior, possiblement a causa del procés inflacionari, encara el 25% dels mestres en reben de menys de 50 lliures i el 18'7% de 50 lliures. La quarta part estan entre les 50 i les 100 lliures, en el 18% dels casos són de més de 100 lliures i el 12% restant les superen: es tracta de Francesc Boris, mestre de cases de Girona que rep 120 lliures, i Pere Carani, mestre de cases de Girona que rep 80 lliures, una casa i diversos mobles. Per contextualitzar aquestes quantitats, cal assenyalar que el preu mitjà de la quartera de blat a la segona meitat del s. XVI era de 41'8 sous, a la primera meitat del segle següent, de 53'6 i en els darrers cinquanta anys del s. XVII, de 74'5 sous¹⁸. Per tant, en general es tracta de dots poc substancioses.

LOCALITZACIÓ DINS LA CIUTAT

És difícil establir l'existència d'un barri o zona específica dels professionals de la construcció a la ciutat de Girona, perquè només coneixem la ubicació exacta del domicili del 40% dels 106 mestres dels quals hem localitzat testament i/o inventari.

Deixant de banda quatre mestres que viuen fora de la ciutat de Girona, és significatiu que més de la quarta part (el 26%) visquessin al carrer de Pedret i el 12% en el barri que quedava enllaçat per aquest carrer amb el centre de la ciutat, el Pont Major. Els domicilis restants es reparteixen entre: el carrer Nou, el carrer Albereda, la plaça del Mercadal, el Portal de la Barca i el monestir dels Carmelites Descalços, el monestir del Carme, l'"*hospicio de la Corona*", la baixada de Sant Feliu, la plaça de Sant Feliu, el carrer de la Rosa, "*vico del angelet burguí*" a Sant Pere de Galligans, "*vico de la palla et prope portale del Angel*", "*carrario vulgo nuncupato de la Merce*", "*turri Gerundela dicti dni de caudillis*" i "*lo veynat de Palau Çacosta*".

Pot ser d'utilitat per configurar aquest mapa conèixer el lloc d'enterrament (sense oblidar que en la tria hi intervenen també raons pietoses): quasi el

¹⁸.- R. Albert-N. Castells, *La Població de Girona (s. XIV-XX)*. Girona 1985, pàg. 62-63.

40% desitgen ser enterrats en el cementiri de la Catedral; un 35%, en el de Sant Feliu; el 13%, en el de Sant Pere de Galligans; un 10%, en el del Mercadal; i el 3%, fora de la ciutat.

ENDOGÀMIA I CONTINUÏTAT DE L'OFICI FAMILIAR

De l'anàlisi d'aquesta documentació es desprèn una clara tendència a seguir l'ofici patern i/o a emparentar amb un mestre de cases o picapedrer, via matrimoni amb una filla, fet que els assegurava poder beneficiar-se dels mateixos privilegis que els fills de mestre. A la ciutat de Barcelona els fills i gendres dels mestres locals gaudien d'unes proves més beneficïoses a l'examen de mestria¹⁹ i d'importantes reduccions en el seu preu.

En el nostre cas, més del 70% de pares i el 72% de fills de mestre que apareixen citats a la documentació i de qui s'esmenta l'ofici són mestres de cases i/o picapedrers. El 60% dels gendres citats pels seus sogres es dediquen al mateix ofici que el sogre, i el 8% del total de 189 mestres localitzats –ja sigui per documents propis o de familiars– estan casats amb filles de mestres de cases i/o picapedrers.

És molt freqüent trobar casos de germans dedicats a la mateixa ocupació, com els francesos Brossa, Antoni i Joan, fills de Pere Brossa/es, i els Lamuros, Joan i Francesc. O els catalans Anglada, Pere i Jaume, nebots de Felip Regí, picapedrer i mestre de cases; i els Masó, Joan i Pere. Entre els picapedrers trobem Jaume i Antoni Pagès, fills de Jaume Pagès, també picapedrer; i Jaume i Bartomeu Roffí, fills de Bartomeu Roffí, mestre de cases i picapedrer, per citar-ne alguns. Però no són habituals casos com el de Jaume Mir, mestre de cases que té dos fills, Joan i Josep, i tos dos es dediquen a l'ofici patern i dues filles, casades totes dues amb mestres de cases, Joan Rigau i Guillem Capmany.

També han estat localitzats alguns casos de famílies amb més de dues generacions, o bé lligades a d'altres famílies, dedicades al mateix ofici. Com els Busquets, Pere i Francesc, pare i fill picapedrers –documentats el 1619 i

¹⁹.-Mentre els fills/gendres de mestres de cases havien de fer "*un de trassa y un altre en obra*" amb un examinador; la resta de catalans, feien sis traces i n'havien de "*posar en obra*" dues, davant de dos examinadors; i els forasters havien de fer-ne nou i "*posar en obra*" tres davant de tres examinadors. Carbonell, op. cit. pàg. 88-89.

el 1616– i l'últim, sogre de Bernat Pagès mestre de cases –documentat el 1650–. Els mestres de cases Pere, Joan i Antoni Camps, pare i fills respectivament –documentats en els anys 1564 i 1619–, que emparenten, pel matrimoni d'una filla d'Antoni, amb el picapedrer i mestre de cases francès Enric Vinymye –documentat entre 1631-1636–, fill d'un altre mestre de cases. O els també mestres de cases, Esteve Sastra de Bàscara, els seus dos nebots Marçal i Joan Salips (documentats el 1644), i el fill d'aquest últim, Marçal Saluchs (documentat el 1681), que és nebot d'Esteve Coderch, també mestre de cases, i està casat amb una germana de Joan Cisterna, picapedrer, que al seu torn és vídua d'Antoni Pasares, picapedrer, documentat el 1648. Un altre cas d'un mateix ofici, en aquest cas el de picapedrers, mantingut per tres generacions, el protagonitzen Joan Jausí (documentat el 1623), els seus fills Joan Baptista i Jaume (documentats els anys 1645 i 1637), el seu gendre Llätzer Cisterna²⁰, i el seu nét Llätzer Jausí (fill de Joan Baptista, i documentat l'any 1650).

A banda d'aquestes relacions establertes en el si del gremi o confraria, cal parlar de les que es donen de forma creuada entre diferents gremis. El mestre de cases Antoni Raboneres té per gendre a Pere Faber, fuster; Pere Ribera, picapedrer, és cunyat de Benet Puig, fuster; el germà de Joan Pers, jove mestre de cases, és serrador; el nebot del picapedrer Joan Toro és serrador i Bertran Vau, mestre de cases, està casat amb la filla de Bernat Sudor, fuster resident a França. Aquests lligams entre mestres de cases-picapedrers i fusters-escultors cal veure'ls com un instrument de control per part d'una única família dels diferents sectors de l'activitat constructiva.

FUSTERS I ESCULTORS

Han estat localitzats a l'AHG pel període aproximat 1525-1690/1700, 248 mestres, entre fusters i escultors. Seguint la sistematització proposada en el capítol anterior, cal assenyalar que de 90 d'aquests s'ha trobat el seu propi testament i/o inventari (representen el 36%), mentre que a 88 els coneixem per referències aparegudes en testaments i/o inventaris dels seus familiars (el

²⁰.-És l'autor del Claustre del convent del Carme d'Olot (1603) i, amb el mestre de cases Felip Regí i l'escultor Onofre Fuster, de les Façanes de St. Feliu (1610) i de St. Martí Sacosta (1618).

35%) i els 70 restants apareixen citats en documents d'altres mestres (el 28%).

ESPECIALITZACIÓ PROFESSIONAL

En aquest capítol hem agrupat tots aquells mestres que treballaven la fusta, però existia una diferenciació professional. Dels 248 mestres localitzats, més del 80% es defineixen com a fusters (203), el 4%, com a joves fusters (11), l'1'6%, com a fusters-boters (4), el 0'4%, com a fusters-torners (1), el 0'8%, com a boters (2), el 5%, com a serradors (13), el 0'4%, com a joves serradors (1), l'1'2%, com a imaginaires, el 3'6%, com a escultors (9) i el 0'4%, restant com a imaginaires-escultors (1).

En aquest model de producció, el serrador era l'encarregat de serrar la matèria primera dels altres oficis; el fuster treballava la fusta, ja fos per fer-ne mobles (*fuster caixer*) o per fer l'estructura dels retaules o altres construccions (*fuster bosquer*); l'entallador realitzava talles decoratives i l'escultor, les imatges i relleus historiatos en fusta²¹. En el nostre cas trobem també artesans dedicats a fer bótes o similars i imaginaires, que en algun cas pot ser sinònim d'escultor –per exemple el cas de Joan Ballester–, si bé amb aquest terme s'assegura una producció d'imatges de volum sencer.

Centrant-nos en els casos concrets, ens adonem que l'ús d'aquests termes no era tant precís o restringit, i sembla que el mot fuster podia englobar qualsevol tasca relacionada amb aquest material. S'hi considera Josep Planas de Celrà, que es dedicava a fer bótes i tines, feines pròpies d'un boter-fuster, o com Serra, que en el seu testament denuncia que se li deuen uns diners “*per una tina*” i “*per adob de una tina*”. També s'autoanomenava fuster el que feia “*flautas de fusta sese guarnir*”, com és el cas de Jaume Flor, o el que fabricava mobles, com Pere Ansaplena²², o un mestre com Joamis Domènec, que tenia en el seu inventari 46 llibres i més de 15 figures i “*images de bulto*”²³. Observant les dades obtingudes es fa palesa la superioritat numèrica dels

21.- J. Bosch, op. cit., 1994.

22.- En el seu encant hi ha: “*set pilars de lliç*”, quinze “*parells de brassos de cadiras*”, dotze “*peus de cadira obrats y pobrar*” (AHG, Girona-4, Vidal “Encants 1558” vol. 443, fol. 26. 1594, 20-abril; Pere Ansaplena).

23.- AHG, Girona-4, M.Vila “1er. Llibre d'inventaris” 1601-1613, vol. 518. 1602, 27-juny; Joamis Domenech.

mestres fusters davant dels escultors i/o imaginaires. En el cinc-cents únicament han estat localitzats quatre imaginaires i un escultor: Lluís Balí, autor del retaule de Santa Coloma de Farners²⁴; Miquel Enric, autor (amb Joan Moles i Joan Mates) del retaule major de Calella (1566)²⁵; Joan Ballester, autor dels retaules majors de Sant Feliu de Llobregat i de Palamós (1580)²⁶; Felip Enric, prolífic autor d'imatges i retaules que no ens han arribat²⁷, i Miquel Joffa.

En el segle següent trobem vuit escultors: Joan Baptista Illas, Felip Enric, Joan Boris –amb Felip Enric, Rafel i Josep Boris, autor del retaule de Sant Isidre de Llagostera (1667)²⁸–, Francesc Generas –autor del retaule dels Desemparats per a l'església Sant Feliu, i del de sant Benet per a Sant Pere de Galligants²⁹–; Anton Barnoy –possiblement origen de la important nissaga d'escultors catalans dels segles següents–, el seu fill Marià, el seu gendre Joan Torras, i Vicenç Falcó, testimoni en la redacció del seu testament.

PROCEDÈNCIA GEOGRÀFICA

En aquest punt hem deixat de banda els 70 mestres que apareixen citats en documents d'altres mestres, perquè en cap cas s'especifica el seu origen, i hem seguit la periodització proposada en el cas dels mestres de cases. Més de la meitat (55%) dels 178 mestres estudiats fan el seu testament entre 1563-1640; poc menys de la tercera part, entre 1640 i 1700; i la resta, abans de 1563.

²⁴.-J. Garriga, op. cit., 1986.

²⁵.-J. M. Madurell, *L'Art Antic al Maresme (del final del Gòtic al Barroc salomònic). Notes documentals*, Mataró 1970.

²⁶.-J. Bosch op. cit. pàg. 232; P. Trijueque, "Retaule Major de Palamós" a *Estudis del Baix Empordà*, núm. 9, 1990. p.10.

²⁷.- Una Pietat per a la Confraria de la Sang de Jesucrist de Sant Vicenç de Besalú; tres imatges a l'església de Campillonc i tres més en el retaule de Sant Eloi del monestir de la Mercè; un santeríst per a la parròquia de Cassà; una imatge del Roser a Medinyà; una figura de santa Escolàstica per al retaule de St. Pere de Galligans. (J. Bosch op. cit. pàg. 356; C. Sala i Giral, *L'art religiós a la comarca de la Garrotxa*. Olot, 1987, pàg.139; D. Santamaria op. cit. vol. II-III doc. 4-5-6-9-21-31-29-32-54-56-83-89).

²⁸.-J.M.Grau-R. Puig, "Escultors i dauradors a Llagostera (ss. XVII-XVIII)" a *Quaderns de la Selva*, núm. 4, 1991.

²⁹.-G. Domènech, "L'escultor Francesc Generas a Girona" a *Locus Amoenus*, núm. 2, 1996.

Per tant, com en el cas dels oficis de la construcció, la proporció més gran de mestres és a finals del segle XVI i inicis del XVII.

Entre els mestres que fan testament abans de 1563, la major part són de Girona (el 43%), el 13% són del mateix bisbat (3%) i del 17% restant no es coneix el seu origen (4%). El 47% dels mestres documentats entre 1563-1640 són de Girona, el 26% de terres del mateix bisbat, el 5% de ciutats de la resta de Catalunya, el 8% de França i de la resta no ho sabem. Entre els mestres localitzats en el tercer període, també la proporció major correspon als originaris de Girona, amb el 48%, seguits dels procedents de pobles del mateix bisbat de Girona, amb el 27%, els arribats de França, amb gairebé l'11%, i els d'altres punts de Catalunya, amb l'1'7%. En el 12% restant no s'esmenta aquesta dada.

A partir d'aquestes dades es percep una important presència forània entre els mestres que treballen la fusta en aquests anys a la ciutat de Girona, que cal emmarcar en el context de les migracions viscudes a les ciutats catalanes de l'època moderna. En el cas dels fusters-escultors la proporció de foranis és del 43% –similar a l'expressada en el cas dels mestres de cases i picapedrers, el 42'7%–, fent-se especialment notòria, com també ha assenyalat J. Bosch³⁰, d'ençà la segona meitat del segle XVI i durant tot el s. XVII, amb el 45% dels mestres, i únicament el 23% fins el 1563.

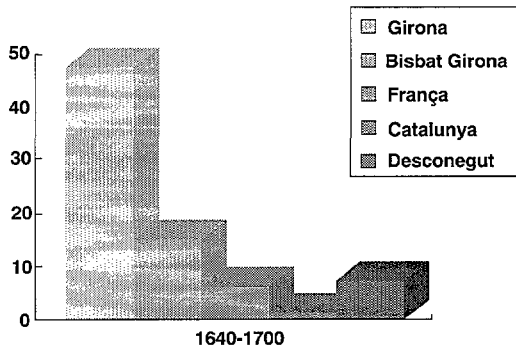
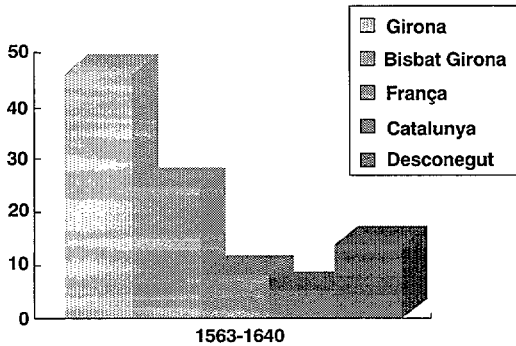
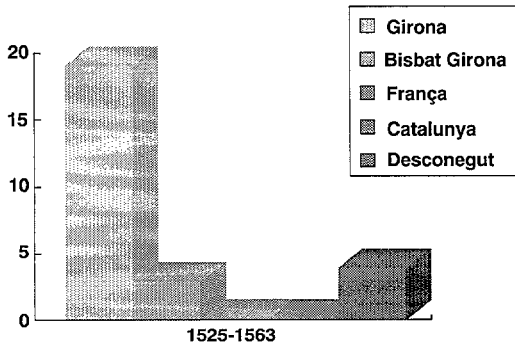
Entre aquests mestres foranis cal distingir els arribats des de pobles i viles molt properes a la ciutat de Girona i els vinguts de l'altra banda dels Pirineus. Cal tenir present que a les zones rurals l'activitat predominant és l'agrícola, mentre que a les ciutats trobem des de l'Edat Mitjana una clara concentració de l'activitat menestral o artesanal. En aquest grup d'immigrants provinents del mateix bisbat de Girona, predominen els de la comarca del Gironès (el 38'6%), seguits dels de la Garrotxa i el Baix Empordà (el 16% respectivament), els de la Selva (el 13'6%), els de l'Alt Empordà (l'11%) i els del Pla de l'Estany (el 4'5%).

En segon terme –i amb un percentatge molt inferior al del cas dels mestres de cases i picapedrers– trobem els mestres vinguts del regne de França³¹ (el 43% són del bisbat de Rodes, el 14% del de Tula, un altre 14% del de Leytoro, el 7% de Gascunya i el 21% restant no ho esmenten) amb una

³⁰ "...la considerable presència de mestres forasters treballant al nostre país durant el s. XVI i la primèria del XVII". J. Bosch, op. cit. pàg. 61.

³¹.- Especialment de la França d'Oc i l'oest del Roine; com assenyalava N. Sales, op. cit. pàg. [107-109.]

presència nul·la en el primer període i que suposa prop de la quarta part dels foranis establerts a Girona a partir de 1563. El 9% restant de mestres establerts a Girona provenen d'altres punts del Principat; el 83% són del bisbat de Barcelona i la resta de Maó a Menorca.

FORMACIÓ I CULTURA

La manca de notícies referides a la formació d'aquests mestres en la documentació analitzada fa necessària una aproximació a partir de l'escassa bibliografia existent. Joan Bosch considera que l'aprenentatge començava entre els 12-16 anys al costat d'un mestre local i tenia una durada de 4 a 6 anys, durant els quals l'aprenent s'integrava plenament en la família del mestre. Passat aquest període esdevenia jove o fadrí i abandonava la llar del mestre, encara que continuava treballant-hi a canvi d'un salari. Per arribar a mestre (i poder tenir un obrador i rebre encàrrecs) calia superar l'examen de mestria, que tenia lloc davant de dos examinadors i pel qual calia pagar uns drets³².

En aquests obradors tenia lloc un aprenentatge de tipus empíric (coneixements sobre els materials, l'ús de les eines, les maneres i recursos del mestre...) i l'estudi, en alguns casos, de tractats d'arquitectura (Alberti, Serlio, Vignola i Labacco) i d'estampes³³. Cal interpretar aquest mètode amb finalitats instrumentals i mai com una demostració d'interès «artístic», en un context en què no es valoraven els conceptes d'invenció, creació original, etc., i en què la tasca de fusters i escultors consistia a executar materialment obres inspirades en estampes i gravats.

Dels 22 inventaris localitzats a l'AHG, que representen una quarta part dels mestres identificats, únicament apareixen llibres en cinc casos: Joan Ballester, imagnaire o escultor, té set llibres de traces; Pau Castellar, fuster, "*una sort de llibres de Historia*.", que a l'encant es concreten en quinze llibres, un dels quals és un *Flos Sanctorum*; Joan Domènec, fuster, té quaranta-dos llibres d'estampes, un dels quals –com s'explicita en l'encant– és d'arquitectura; Pere Ansaplana, fuster, "*un llibra a full gran ab sas cubertas de pergamy en (...) citat de Coses de fuster*" i Josep Ribes, fuster, "*algunes escriptures y llibres*". A més, en el de Joan Ballester apareixen també "*modellos*" de mans i caps; en els de Joamis Domènec i Pere Ansaplana, "*trasas*" i/o "*planas*"; i en els dels fusters Bernardí Carbonell i

³². J. Bosch, op. cit.

³³.-J. M. Madurell, "Los maestros de la escultura renaciente en Cataluña. Martín Díez de Liatzasolo", *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona* vol. III, 1945, pp. 195-229 dona a conèixer les societats de Pietro Paolo da Montalbergo amb mercaders italians per comerciar amb estampes i llibres.

E. Futulib, “patrons” i “planas y alzados”³⁴.

Als exemples citats cal afegir els dels mestres que apareixen comprant llibres i/o traces en els encants de companys d’ofici. En l’encant de Joamis Domènech, el també fuster Pere Garau compra un “llibre de tras-sas”; l’imaginaire Felip Enrich i els fusters Jeroni Coll, Antoni Mont i Joan Prats, “llibres”, i Baldiri Rocha i Antoni Moret³⁵, traces. En l’encant de Joan Ballester, Joan Pujades –fuster de Riudellots amb una important producció de retaules, documentada (1599-1615) però desapareguda³⁶ – compra “un llibre y uns stargits”; i Bernardí Carbonell i Joamis Domenech hi compren traces. En l’encant de Bernardí Carbonell, Antoni Metge i Salvi Felip compren “patrons”.

POSICIÓ SOCIAL I ECONÒMICA

No cal dir que fusters i escultors també formaven part de l’artesanat³⁷. Però –ja es pot suposar– la seva situació no era homogènia. Dels 26 casos en què s’esmenta el dot de la dona, dotze corresponen al s. XVI i catorze al s. XVII.

³⁴.- AHG, Girona-3, B. Reig “2on. Llibre d’inventaris”, vol. 376, fol. 210. 1587, 25-febrer; Joan Ballester. AHG, Girona-3, J. Fontdevila “Llibre d’inventaris” 1643, vol. 637. 1644, 29-juny; Pau Castellar. AHG, Girona-4, M. Vila “1er. Llibre d’inventaris” 1601-1613, vol. 518. 1602, 27-juny; Joamis Domenech. AHG, Girona-4, M. Vidal “Encants 1588”, vol. 443, fol. 26. 1594, 20-abril; Pere Ansaplana. AHG, Girona-1, A. Vilaplana “Llibre d’inventaris” 1571-1588, vol. 859, fol. 722r. 1580, 19-febrer; Josep Ribes. AHG, Girona-11, J. Xifra “Llibre d’inventaris” 1587-1601, vol. 273; Bernardí Carbonell. AHG, Girona-9, Fontanet “Llibre d’inventaris” 1530-1559, vol. 246, fol. 25. E. Futulib.

³⁵.- Documentat entre 1601-1632, és autor d’una de les traces i models de fusta que varen guiar els treballs de la façana de St. Feliu; del tabernacle i la imatge de la Verge del Roser de Vilabertran; del retaule major de St. Cebrià de Vilafant; del retaule del Roser de St. Julià de Ramis; del de la Immaculada de St. Romà de Lloret; del del Roser de Viladesens; dels majors de St. Martí Sacosta i Camplonc i de l’arquitectura del de St. Francesc de Girona (J. Bosch op. cit. pàg. 363-366, servint-se de D. Santamaria, 1989, vol. III).

³⁶.- Els retaules del Roser de Moncal i Sta. Pau; els retaules majors de Ntra. Sra. d’Amer, Sta. Maria de Ridaura, Sils i St. Gregori; i La Pietat a Vilobí. (D. Santamaria op. cit. vol. III docs. 4, 19, 70, 78, 82; C. Sala op. cit. pàg. 78) i la imatge del de Ntra. Sra. del Remei del Convent del Carme (J. Clara a “Els pintors forasters a la Girona del darrer terç del s. XVI” a *Annals de l’Institut d’Estudis Gironins*, vol. XXXII, 1992-93).

³⁷.- J. Bosch, op. cit. pàg. 593.

En el cinc-cents, el 33% d'aquests són inferiors a les 50 lliures, el 25% són d'entre 50 i 100 lliures, un altre 25% les superen, arribant-se a les 250 lliures amb Joan Ballester, imaginaire-escultor, casat amb Rafela Mates. En algunes ocasions (17%) constaven de propietats: Miquel Enrich, imaginaire, rep 40 lliures i una casa al carrer "*den struch prop lo carrer condal*" a Barcelona; Damià Frigola, fuster, "*la heretat y terras de casa den Roig de Sta Coloma...*". Entre els 14 exemples localitzats en el segle XVII, el del fuster Llätzer Riera és l'únic cas de dot inferior a les 50 lliures; en el 14% les superen però són inferiors a les 100 lliures; en el 64% les superen, arribant a les 415 en el cas de Salvi Felip, fuster, i a les 450 en el de Jacint Català, fuster. En el 14% restant el dot no és únicament en metàl·lic: Francesc Granollers va rebre 75 lliures en diners, però també or i plata; Salvi Ribas –de la seva segona dona–, mobles. Aquestes quantitats situen els fusters/escultors en una posició econòmica sòlida, però molt inferior a la de la burgesia, els professionals del dret, la medicina o les notaries. En el XVI, mentre els pagesos rebien com a dot entre 25-50 lliures i els artesans de 50 a 500 lliures, els ciutadans honrats i l'alta burgesia podien arribar a les 2.000 lliures, i l'alta noblesa les superava. I en el segle següent els ciutadans honrats podien rebre fins a 4.000 lliures i els nobles més de 5.000 lliures³⁸.

Dels 22 mestres que es declaren propietaris de la casa on viuen, el 72'7% en tenen una i la resta més d'una. És excepcional el testimoni de Joamis Domenech, que declara posseir cinc cases a Girona, a més de "*terra boscosa*" a la vall de Sant Daniel, una casa amb forn de "*coure ollas*" i quatre vessanes de terra a la parròquia de Quart i una casa petita amb un tros de terra "*fora y prop lo portal de figarolas...*".

Dels 51 mestres que expliciten el lloc de la seva sepultura, quasi un 70% el vol en un cementiri de la ciutat, mentre que la resta el demana en l'interior d'alguna església o monestir (a canvi, sempre, d'un llegat en metàl·lic). Entre les vídues que fan referència a la seva sepultura, la majoria disposa que es faci en un cementiri.

³⁸. - Bosch op. cit. p. 596 (cita R. García Cárcel, *Las Culturas del Siglo de Oro*. Madrid 1989, p. 213)

LOCALITZACIÓ DINS DE LA CIUTAT

Només coneixem la localització exacta del domicili d'una tercera part dels mestres coneguts pel seu propi testament. Per tant, es fa difícil establir l'existència d'un carrer o barri propi d'aquest col·lectiu. Gairebé el 14% d'aquests individus viuen en el carrer Ciutadans, el 10%, a la plaça de Sant Feliu, el 7%, a la plaça de m^e Borro i el mateix percentatge, a la plaça de l'Oli, al carrer Ballesteries, a la plaça de Sant Pere de Galligants, i a la plaça Calderers o Perolers. La resta es repartien a parts iguals entre el carrer Calderers, el Portal de l'Àngel, el carrer Bellaire, el carrer de Pedret, la plaça del Vi, el Portal de la Barca, el carrer "*vulgarment dit de la Galera*", el de la Sabateria Vella, el monestir de Sant Francesc, el barri del Pont Major, el veïnat de Domeny i la vila de Celrà.

Pot ajudar a configurar aquest plànol considerar el lloc d'enterrament triat; recordem però que en la seva elecció hi influïen també les devocions particulars. Dels 29 mestres que ens donen a conèixer aquesta dada: el 48% s'enterran en el cementiri de l'excol·legiata de Sant Feliu, el 10%, en el de l'església del Mercadal, el 6'8%, en el de la Catedral, un altre 6'8%, en el del monestir de Sant Francesc, el 3'4%, en el del monestir dels Predicadors i un altre 3'4%, en el cementiri de l'església de Sant Nicolau. I la resta (el 20%), en cementiris de fora de la ciutat.

RELACIONS ENDOGÀMIQUES

El 73'5% dels mestres que donen a conèixer l'ofici del seu pare, i el 68'5% de fills que apareixen esmentats en la documentació continuen l'ofici familiar. El 66% de sogres i el 63% de gendres citats també són fusters i/o escultors. I del 24% de vídues de mestre que es tornen a casar, una tercera part ho fan amb fusters o escultors.

En la documentació consultada és molt habitual trobar germans dedicats al mateix ofici. Entre els fusters trobem: els Albas, Bernat i Rafel; els Montalt, Bartomeu i Raymundus; els Rocha, Bernat³⁹ i Baldiri, fills del també fuster Ramon Rocha, entre d'altres.

³⁹.-Bernat Rocha és autor dels retaules de Canet d'Adri, del Roser de Sant Martí, de Cartellà, de St. Andreu de Salou. (J. Bosch op. cit. p. 367, citant a D. Santamaria op. cit. 1989 III)

En aquest panorama trobem famílies especialment destacables, ja sigui pel nombre de membres dedicats al mateix ofici, seria el cas dels Albas, com pels lligams de tipus familiar establerts amb d'altres famílies de fusters, el cas dels Català. En el primer exemple tenim documentats Antoni Albas (mort abans de 1518), el seu fill Bernat –documentat el 1543 i autor del retaule del Gremi dels Blanquers de l'església de Sant Nicolau⁴⁰– i el fill d'aquest, Rafel (documentat el 1543). Una família que podria arribar a les cinc generacions en el cas de poder provar que aquest darrer és el mateix Rafel Albas que fa testament el 1563, pare dels fusters Bernat i Rafel, i avi d'un altre Rafel Albas, també fuster.

En el cas dels Català hem identificat a Julià Català (mort abans de 1649), el seu fill Bernat (mort abans de 1649), casat amb una filla del també fuster Pere Garau (documentat 1624), i el fill d'aquests, Jacint Català (documentat el 1669), que tindrà per gendre Josep Carreras, també fuster.

Finalment, no podem obviar les ja esmentades relacions entre famílies de fusters-escultors i mestres de cases-picapedrers. Ni tampoc les que s'estableixen amb els pintors: és el cas de Joan Ballester, imaginari-escultor, casat amb una filla del pintor Nicolau Mates, i per tant cunyat dels pintors Joan i Damià Mates; o el de Joan Metge, fuster, que té per sogre el pintor Antoni Coll.

PINTORS I DAURADORS

A l'AHG han estat localitzats per aquest període únicament 34 mestres pintors i/o dauradors, essent aquest col·lectiu el menys nombrós dels tres estudiats en aquest treball. La raó pot estar en la preferència dels retaules esculpits per davant dels pintats al llarg de tot el s.XVII, i en la proximitat d'un centre com Barcelona. Del 47% d'aquests mestres (16) se n'ha localitzat testament i/o inventari; a dotze els coneixem gràcies als testaments i/o inventaris dels seus familiars (35%) i a sis per referències en testaments d'altres mestres (17%).

⁴⁰-P. Freixas "Documents per a l'Art Renaixentista Català. L'Escultura gironina a la primera meitat del cinc-cents" a *Annals Institut d'Estudis Gironins* vol. XXVIII 1985-86, p. 255.

ESPECIALITZACIÓ PROFESSIONAL

La immensa majoria dels mestres (el 85%) es defineixen com a pintors, un únic mestre ho fa com a jove pintor (3%), i la resta són dauradors (12%). En el Col·legi de Pintors de Barcelona, es fa la distinció entre retaulers (pintors de taules i retaules), cortiners o pintors de draps (pintaven sobre roba), i dauradors o estofadors (ornamentaven talles, escultures i mobles)⁴¹.

La denúncia feta en l'inventari del pintor Bernat Saüc de "...cent cinquanta lliures que deuen a dit difunt per lo preu de un Retaule de la iglesia del lloc de la Selva de mar de la montanya de St. Pere de Rodes" és l'únic exemple entre la documentació consultada on s'explicita una feina concreta del mestre⁴².

LLOCS DE PROCEDÈNCIA

Prenent els vint-i-vuit mestres coneguts per documents propis i/o de familiars, i usant la periodització establerta en els altres dos capítols, podem determinar que: l'11% corresponen a la primera meitat del s. XVI, el 53% entre 1563-1640, i la resta (el 36%) a la segona meitat del s. XVII.

En el primer període té lloc un predomini de mestres francesos (66%) –d'altra banda, és en l'únic en què n'apareixen–, enfront dels originaris de Girona. Entre 1563-1640 –deixant de banda un cas en què no se n'explicita l'origen–, el 73% són mestres de Girona (11) i la resta es reparteixen a parts iguals entre el mateix bisbat de Girona, Tarragona i Extremadura. I en el tercer període de la proporció de gironins és similar (70%) i la resta –exceptuant un cas en què no apareix aquesta dada– són de pobles del mateix bisbat (2 mestres).

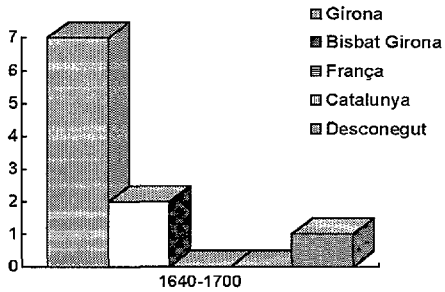
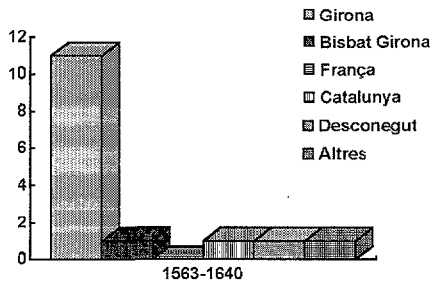
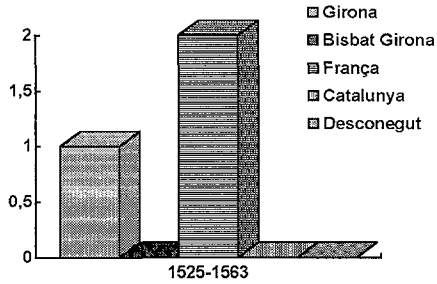
Aquestes dades posen de manifest –prescindint dels dos mestres de qui no coneixem l'origen– que més de la quarta part dels pintors/dauradors que treballen a Girona en aquests dos segles no en són originaris. Aquesta presència forània es fa especialment important (el 66% dels mestres) a la primera meitat del s. XVI⁴³. Aquests mestres provenen del mateix bisbat de Girona en

⁴¹.- J. Gudiol, "El Col·legi de Pintors de Barcelona a l'època del Renaixement (Conclusió)" a *Estudis Universitaris Catalans*, 1908.

⁴².- AHG, Girona-3, J. Fontdevila "Llibre d'inventaris" 1643, vol. 637. 1648, 30-octubre; Bernat Saüc.

⁴³.- Ja destacada pel primer terç de segle per P. Freixas a "Documents per a l'art Renaixentista català. La pintura a Girona durant el primer terç del s. XVI" a *AIEG*, vol. XXVII, Girona 1984.

el 42'8% dels casos (3 mestres), en el 28'5% del regne de França –només localitzats en el primer període– (dos mestres), el 14% són de Tarragona (1 mestre) i en igual proporció d'Extremadura (un mestre).

FORMACIÓ I CULTURA

En el *Llibre dels privilegis i ordinacions del Col·legi dels Pintors de Barcelona* es demana, l'any 1519, la restitució d'unes antigues ordinacions del segle XV, segons les quals “*esta prohibit a tot genero de persones poder tenir botiga ni obras de pintura sens que primer no fos examinat*”⁴⁴. Seria bo poder descobrir la naturalesa d'aquest examen per conèixer la formació exigida a aquests mestres, però la manca de treballs entorn d'aquest aspecte ens duu a enfrontar-nos directament amb les dades facilitades pels documents exhumats.

A l'AHG hem localitzat per aquest període només tres inventaris de pintors. En el d'Antoni Coll hi figura un llibre; en el de Bernat Saüc, unes estampes; i en el de Joan Mates⁴⁵ –fill i germà de pintors–, ni llibres ni estampes. Aquesta situació representa que són pocs els pintors de Girona que tenien llibres o estampes. Però si tenim present que aquestes dades són extretes de només tres inventaris, no es poden considerar representatives, com tampoc no pot ser extrapolable el fet que Salvi Fàbrega, notari, escrigui el testament d'Antoni Andreu, davant la possibilitat que aquest no sabés escriure.

POSICIÓ SOCIAL I ECONÒMICA

Si bé el marc del treball artístic estava lligat encara als esquemes artesanals d'època medieval, entre el col·lectiu dels pintors de Barcelona existeixen intents per desmarcar-se'n: tot just començat el segle, els pintors abandonen la confraria de sant Esteve dels Freners –en la qual s'aplegaven un variat grup d'artesans– per crear-ne una de pròpia sota l'advocació de sant Lluc, i en el privilegi d'11 d'octubre de 1596 s'insisteix en l'*artisticitat* del seu ofici, un caràcter liberal que no els serà reconegut fins gairebé un segle després⁴⁶.

Entre els pintors de Girona es fa palesa una procedència familiar modesta: majoritàriament són fills de pintors (66%), pagesos i carreters (el 16'6%, respectivament). I una situació econòmica lleugerament superior a la dels mestres

⁴⁴.-J.Gudiol, op.cit.

⁴⁵.-Treballa en els retaules de la Pera, del Roser a Sant Feliu de Guíxols, de Calella, de la Verge a Barcelona, en les portes del retaule dels Fusters de la Seu de Barcelona i en la Creu de la Catedral de Girona. (J.Garriga 1986, op.cit., pàg.201)

⁴⁶.-J.Garriga 1986, op.cit., pàg.60.

de cases-picapedrers i dels fusters-escultors, sempre però dins de les coordenades de l'artesanat: entre els pintors del s. XVI no hi ha cap cas de dot inferior a les 50 lliures (Pere Mates⁴⁷ rep 60 lliures i Joan Cebrià, el doble) i en el s. XVII els exemples localitzats van de les 130 lliures rebudes per Bernat Saüc a les 300 que rep Joan Sanches Galindo⁴⁸ o les 200 d'Antoni Andreu Clossells. Els mestres que cobren censals suposen el 19%, davant el 6% que tenen deutes.

El 66% dels mestres que esmenten el lloc on viuen ho fan en casa pròpia, però només el 10% (del 62% de mestres que ens dona a conèixer el lloc triat per a la seva sepultura) demanen ser enterrats en monestirs. Si bé entre les vídues i mullers gairebé la meitat (40%) de les que esmenten aquesta dada s'ho poden permetre.

LOCALITZACIÓ DINS DE LA CIUTAT

Coneixem la residència exacta de la meitat dels mestres. Deixant de banda el cas de Pere Mates, que tot i definir-se com a "*ciutada de Gerona*" fa el testament a Barcelona, entre els que viuen a Girona: el 42'8% ho fan a la plaça de Sant Feliu i la resta es reparteixen en igual proporció (14%) entre la plaça de l'Oli, el carrer de les Ballesteries, l'hospital dels Preveres i el Monestir dels Carmelites.

El lloc triat per a la seva sepultura permet definir una mica més aquesta ubicació dels pintors a la ciutat, pels casos en què no s'esmenta la localització del domicili a la documentació –si bé aquesta tria està condicionada, no ho oblidem, per raons devocionals–. El 40% demanen ser enterrats en el cementiri de la Catedral, la mateixa proporció, en el de Sant Feliu i el 20% restant, en el del Monestir dels Predicadors.

⁴⁷.-Documentat a Girona 1512-58. Treballa als retaules de St. Andreu de Roses, Sta. Magdalena de la Catedral, St. Pere de Rodes, St. Iscle i Sta. Victòria de Millars, St. Pere de Montagut, Sta. Maria de Segueró, la Mare de Déu St. Llorenç del Mont, St. Pere de Lligordà, St. Bartomeu de Llorona, St. Llorenç d'Oix, Sta. Cecília de Molló, St. Tomàs de la Catedral de Girona, de Vilamarí, de Ntra. Sra. de Verges, a la Taula de la Pietat de St. Esteve de Banyoles, a la del Sant Enterrament de Palera i a la de les Noces de dos Sants (J. Garriga 1986, op. cit, pàg. 75-77).

⁴⁸.-Autor d'un quadre de la Concepció; dels retaules de: Vilablareix, Nostra Senyora del Roser de Fortià, Santa Cristina d'Aro; dels escons, portes i retals de la Capella de Sant Miquel; de la figura de St. Francesc per a la Capella del Municipi (J. Clara, op. cit.) i del retaule del Roser de Sant Feliu de Pallerols (J. Bosch, op. cit., citant a D. Santamaria, op. cit. vol. II)

ENDOGAMIA I CONTINUÏTAT DE L'OFICI FAMILIAR

El 66% dels mestres que citen el seu pare i el mateix percentatge de fills que hi són citats es dediquen a l'ofici familiar (4 mestres). Entre els documents consultats només Pere Rovira parla del seu sogre (representa el 3'5%), el també pintor Gabriel Pou⁴⁹. I dels cinc mestres que citen el seu gendre (representen el 17'8%), només en el cas de Gabriel Pou es dedica al mateix ofici (el 20%).

Com en els altres casos, entre els pintors també han estat localitzades famílies senceres dedicades al mateix ofici: els Mates, amb Nicolau⁵⁰ i els seus dos fills Joan i Damià⁵¹, possiblement parents del ja citat Pere Mates. Els Pou-Rovira, amb el ja citat Gabriel Pou (documentat el 1523), el seu gendre Pere Rovira (mort abans del 1573) i el fill d'aquest, Gabriel Rovira (documentat el 1573) que també serà pintor.

A banda d'aquests lligams establerts entre els mestres dedicats a un mateix ofici, cal recordar els constants amb d'altres de propers com l'escultora (Joan Ballester, imaginari o escultor, gendre del pintor Nicolau Matas).

A TALL DE CONCLUSIÓ

L'època moderna s'enceta a Catalunya en el marc d'un país empobrit i devastat pels efectes del conflicte remença i la guerra civil del temps de Joan II, que anirà redreçant-se de forma lenta però sostinguda al llarg de tot el període. En aquest clima de creixement econòmic, increment demogràfic i de renovada espiritualitat –sorgida de les reformes tridentines– s'emmarca l'espectacular producció artística constatada per J. Garriga, M. Carbonell, D. Santamaria i J. Bosch en els seus respectius treballs de recerca documental⁵².

⁴⁹.-No s'ha conservat cap dels nou retaules que tenim documentats. (J. Garriga 1986, op. cit.)

⁵⁰.-Autor dels retaules de Sta. Maria del Bell-lloc, St. Martí de Fellines, Ntra. Sra. dels Claustres, els Goigs de la Verge, St. Miquel a Riudellots, el Corpus a la Catedral (daurat), el de l'Hospital de St. Feliu, el de St. Martí Sacosta, el de Sta. Coloma de Farners (J. Garriga 1986, op. cit. pàg. 150).

⁵¹.-Daura el retaule de les Ànimes del Purgatori de Peralada; i pinta dos retaules a l'església de Cadaqués i el de la Mercè de Girona. Mort el 1595. (J. Garriga 1986, op. cit. p. 150).

⁵².-Garriga 1986, op. cit; M. Carbonell 1989, op. cit; Santamaria op. cit; J. Bosch, op. cit.

L'aproximació als seus creadors (en el sentit més material del terme) ha estat l'objectiu d'aquest treball, que no passa de ser un modest esbós fins que es pugui establir el pes específic exercit pel gremi en l'organització del treball i la vida d'aquests mestres. L'anàlisi de la documentació exhumada a l'AHG deixa al descobert una important presència de mestres forasters, especialment entre els mestres de cases-picapedrers (el 42'7%) i els fusters-escultors (el 43%), treballant a Girona al llarg d'aquests gairebé dos segles. En el cas dels oficis de la construcció és tracta majoritàriament de mestres arribats de l'altra banda dels Pirineus⁵³ (el 63% dels immigrants), i arriba al seu punt àlgid entre els anys 1523-1640. Entre els fusters-escultors i els pintors el primer lloc l'ocupen els individus vinguts de terres del mateix bisbat de Girona (68'7% i 42'8% respectivament), fenomen especialment visible en el cas dels fusters d'ençà de la segona meitat del sis-cents i al llarg del segle següent, mentre que en el cas dels pintors la quota màxima de forasters es detecta a la primera meitat del XVI.

Aquesta presència de mestres foranis pot fer pensar en la incorporació al panorama català de tot un seguit de noves propostes i preocupacions artísticointel·lectuals, però la realitat dels documents ens els presenta com a artesans retaulers o simples fusters, pintors i mestres de cases mancats d'una cultura escrita o literària (com evidència la presència mínima de llibres en els seus inventaris). Això converteix en atípics i excepcionals casos com el de Joamis Domènec, ja important de per si, fuster que compta amb: *“una sort de trassas de ymaginayres de differents cosas unas en paper altrás en pregami”*, *“catorze dotsenas de madallas xichas de llauto”*, *“dos dotzenas y mija de creus de llauto ab xpos migenserás”*, *“tres dotzenas y mija de creus de llauto mes xichas”*, *“quaranta y duas dotzenas de madallas de llauto migeseras”*, *“quaranta y dos llibres destampa entre grans y xichs”*, *“quatre llibras de trassas”*, *“dos flors sanctorums vells”*, *“..quoranta y quatre dotzenas de pregamins”*, *“..dos llibrets per tenir desota als peus en lo llii..”* i *“un llibre de arquitectura”*⁵⁴.

El caràcter plenament artesà en què es desenvolupen els oficis de la construcció i de les arts figuratives, per a Joan Bosch, queda confirmat per la pròpia naturalesa dels textos conservats, *“..només asèptics textos notariales,*

⁵³.-Especialment d'Occitània i l'oest del Roine (N. Sales, pàg. 103-113, op. cit.)

⁵⁴.-AHG, Girona-4, M. Vila “1er. Llibre d'inventaris” 1601-1613, vol. 518. 1602, 27-juny; Joamis Domènec. AHG, Girona-4, M. Vila “1er. Llibre d'inventaris” 1601-1613, vol. 518. 1602, 9-juliol; Joamis Domènec.

*cap biografia, cap tractat sobre les vides dels artistes, cap episodi de relació entre un artista i un client cortesà, cap afany de transcendir la menestralitat*⁵⁵, i les dades econòmiques extretes de la documentació. Aquestes ens presenten a uns mestres amb un poder adquisitiu sòlid (tenen casa pròpia el 69'6% dels mestres de cases–picapedrers, el 95% dels fusters-escultors i el 66% dels pintors que esmenten aquesta dada), però immersos en el col·lectiu dels artesans –cap dels dots rebuts supera les quantitats que Bosch citava com a pròpies dels artesans d'època moderna⁵⁶.

Uns grups que presenten una clara tendència a continuar l'ofici familiar i/o a emparentar, via matrimonis, amb famílies dedicades al mateix ofici. Endogàmia potenciada pel gremi, que dispensava un tracte de favor cap als fills i gendres de mestres, com a eina de control de la competència i una manera d'assegurar la pervivència d'alguns privilegis.

⁵⁵.- J. Bosch, op. cit. p. 595.

⁵⁶.- Entre 50-500 lliures (J. Bosch op. cit. p. 596; citant a García Cárcel 1989, p. 213).